

Галина Білавич,

кандидат педагогічних наук, доцент,
ДВНЗ «Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника»
(м. Івано-Франківськ)

Galina Bilavych,

candidate of pedagogical science, associate professor,
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University
(Ivano-Frankivsk)

**УДК 372.8
ББК 74.04**

РОЗВИТОК СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ОСВІТИ ДІТЕЙ І ДОРΟΣЛИХ НА ГУЦУЛЬЩИНІ У 20-40-ВІ РР. ХХ СТ.

DEVELOPMENT OF AGRICULTURAL EDUCATION FOR CHILDREN AND ADULTS GUTSULSCHINY THE 20-40-RR. TWENTIETH CENTURY

У статті проаналізовано розвиток сільськогосподарської освіти на Гуцульщині на початку ХХ сторіччя. Висвітлено діяльність фахових шкіл, курсів, інших форм просвітництва, які організували за досліджуваного періоду українські громадські організації у краї, показано роль філії товариства «Сільський господар» у цьому процесі.

Ключові слова: Гуцульщина, фахова освіта, сільськогосподарська школа, освітні курси, товариство «Сільський господар».

The article analyzes the development of agricultural education in Hutsulshchyna in the early twentieth century. Describes activities of professional schools, courses and other forms of education that were organized for the period by Ukrainian NGOs in the region, the role of branch company "farmer" in the process.

Key words: Hutsulshchyna, professional education, agricultural school, educational courses, company "Farmer".

В статье проанализировано развитие сельскохозяйственного образования на Гуцульщине вначале ХХ века. Освещена деятельность профессиональных школ, курсов, других форм просвещения, которые организовывали украинские общества в крае, показана роль филиала общества «Сельский gospodar» в этом процессе.

Ключевые слова: Гуцульщина, профессиональное образование, сельскохозяйственная школа, образовательные курсы, общество «Сельский gospodar».

Актуальність дослідження. Проблема збереження української етноісторичної, етнокультурної та етноекonomічної спадщини є особливо актуальною для гірських регіонів Карпат. Найперспективнішим напрямом розвитку економіки в Українських Карпатах є органічне гірське сільське господарство, яке виробляє екологічно чисту м'ясо-молочну продукцію, дає продукти лісу і садівництва. Однак не завжди праця гуцулів у власних господарствах, яка зазвичай є основним джерелом їхніх доходів, є прибутковою. Для того, щоб вона стала економічно ефективною, не завдавала шкоди екології гір, вартує використовувати лише найкращі, випробувані часом, традиційні методи господарювання, що мають не тільки економічну, але й духовно-культурну цінність [15].

Актуальність досліджуваної проблеми зумовлена низкою інших чинників. По-перше, формування духовно багатой і гармонійно розвиненої особистості – одне із завдань виховання зростаючого покоління, розв'язання якого органічно пов'язане з підвищенням людського фактора, створенням „механізму” активізації його потенціалу, приведення в дію стимулів, що спонукають кожну людину повною мірою розкрити і використовувати свої задатки, обдарування, інтереси. Проте в масовій практиці залишається низьким виховний результат трудової діяльності, що проявляється в її недостатньому впливі на всебічний розвиток особистості школярів, а відтак і «відтік» сільських учнів до міст. По-друге, випускники гірських середніх загальноосвітніх шкіл, які залишаються працювати в батьківських приватних господарствах, нерідко розчаровуються в цьому, оскільки економічний ефект від їхнього господарювання є доволі низький. Передовсім юнакам і дівчатам бракує сільськогосподарських знань, позаяк зміст трудового навчання не включає ані ґрунтовних знань у ділянці сільського господарства, ані відповідних практичних навичок, зокрема господарювання за складних гірських умов.

Отож нагальною постає проблема початкової агрономічної освіти, опанувавши якою діти і дорослі здобули б необхідний теоретичний і практичний мінімум базових сільськогосподарських знань. Велике місце в цьому процесі відводимо використанню досвіду з формування господарської культури дітей і дорослих, який мали наприкінці ХІХ – на початку ХХ сторіччя вітчизняні громадські товариства в ділянці агарної освіти українців. Зазначимо, що сьогодні на Верховинщині почали втілювати в життя освітній етносоціальний проект «Школа гірського сільського господарства на Гуцульщині», що може стати першим практичним кроком щодо виконання Карпатської конвенції про охорону та сталий розвиток Карпат, ратифікованої Верховною Радою України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Попри те, що суспільно-політичне, етнокультурне життя Гуцульщини кінця XIX – початку XX сторіччя досліджене достатньо глибоко (П.Арсенич, В.Гнатюк, Г.Горинь, В.Грабовецький, М.Домашевський, В.Клапчук, І.Крип'якевич, І.Кузич-Березовський, С.Томашівський, І.Франко, В.Шухевич, ін.), питання розвитку освіти за цього періоду ґрунтовно не вивчено. Окремі аспекти порушено нами проблеми актуалізують праці І.Зеленчука, П.Лосюка, І.Пилипейка, Р. Скульського, М. Стельмаховича, Л.Тимчук, ін. Певні напрацювання має філія “Гуцульщина” Науково-дослідного інституту українознавства МОН України.

Мета статті – проаналізувати зміст, форми сільськогосподарської освіти дітей і дорослих на Гуцульщині за 1920-1940-х рр.

Виклад основного матеріалу. Як відомо, на теренах Галичини наприкінці XIX – на початку XX ст. не було жодної україномовної державної сільськогосподарської школи. До прикладу, за досліджуваного періоду у Данії один такий заклад припадав на 6 тис. господарств, в Японії — на 400, а в Галичині — на 25 тис. [14]. Отож цю прогалину покликано було заповнити українські національні інституції. Так, до розвитку фахової освіти на Гуцульщині активно спричинилися українські громадські товариства: «Просвіта», «Рідна школа», «Сільський господар», Союз українців та інші інституції, зокрема Центросоюз, Маслосоюз, Повітовий союз кооператив, «Народна торгівля» тощо.

Важливим напрямом господарсько-економічного просвітництва стала агітаційно-пропагандистська робота. Популяризації ролі “взаємодопомогових” установ для піднесення агрокультури сприяли віча. Тодішній періодика, звіти з діяльності “Просвіти” свідчать про поширення таких заходів у другій половині 1890-х років. Активна участь селян у вічевих дискусіях свідчила про їхнє розуміння необхідності підвищення рівня культури господарювання та про готовність працювати над її підвищенням. Лише 1910 р. «Сільський господар» організував 9 великих та десятки менш велелюдних акцій, з-поміж яких віче в Старих Кутах, де кількість учасників сягнула 1200 осіб. Формуванню основ економічних знань та фаховій підготовці з різних галузей господарства сприяла лекційна робота. Велику роль у її розвитку відіграли “мандрівні” учителі “Просвіти”, функції яких 1896-1914 рр. виконували знані фахівці-агрономи О. Король, О. Гарасимович, С. Кузик, М. Твордило. Щороку їх виступи охоплювали від 45 до 245 громад. Лише 1896-1898 рр. на них були присутні 30 тис. слухачів, далі кількість таких заходів невпинно зростала [8, с. 22-23; 9, с. 107-109]. Особливо плідною була освітня діяльність товариства на Гуцульщині наприкінці 1920 - на початку 1940-х рр., що пояснюється національною свідомістю, діяльністю українських громадських товариств, Української греко-католицької церкви тощо.

1927 року в Косові – центрі національного, громадсько-політичного та культурно-просвітницького життя Гуцульщини – відновила свою працю філія «Сільського господаря», а також виник Повітовий союз кооператив, з-поміж завдань якого була фінансування сільськогосподарської та освітньої діяльності товариства [3, с.506]. Основні вектори праці товариства були спрямовані підвищення рівня господарської культури гуцулів, їхнього добробуту, розвиток фахової освіти, масове культурно-господарське просвітництво, поширення кооперативної ідеї тощо. Наріжне місце посідала агрономічна діяльність. Велике місце очільники «Сільського господаря» відводили розвитку садівництва та городництва. Завдяки великій ініціативності, високому фаховому рівню своїх діячів, з одного боку, та відповідним природно-кліматичним умовам краю, з іншого боку, товариство проводило у цій ділянці потужну господарську працю. Розвиток промислового садівництва на Косівщині за цього періоду пов'язують з іменем інженера Антона Гнатівського – референта Головної садівничо-городничої секції при Централі товариства «Сільський господар», який навесні 1929 р. розпочав свою діяльність у косівській філії. Справедливо вважаючи передумовою господарської праці культурно-освітнє просвітництво гуцулів, він із цією метою «об'їздив села з відповідними рефератами, ознайомлювався на місці з дотеперішньою садівничою господаркою, збирав статистичні дані і плянував улпшення господарки в старих садах і заложеннях нових» [3, с.506].

Місцеве населення охоче працювало в гуртках «Сільського господаря». Утім, Антонові Гнатівському не вдалося зреалізувати свої плани через переслідування польської влади. Через рік він змушений був покинути не тільки Гуцульщину, а й Східну Галичину та перебрався до корінних польських земель. З його від'їздом сільськогосподарська праця у краї сповільнилася.

За умов відсутності на Гуцульщині державних фахових шкіл діти і юнацтво навчалися в освітніх закладах, створених українськими громадськими товариствами: «Просвітою», «Рідною школою», «Сільським господарем», ін. Аналіз джерел засвідчує, що гуцули здобували агрономічну освіту в Коршеві, Городенці, інших професійних школах.

Українське педагогічне товариство «Рідна школа» (УПТ) для дітей, які закінчили народну школу та не мали можливості продовжувати навчання, влаштовувало фахово-доповнюючі школи, що були, до слова, безкоштовні. Тут навчалися юнаки та дівчата віком від 14 років, які зазвичай працювали. Учні навчалися у вечірні години в приміщенні шкіл УПТ. Навчання тривало три роки по 12-16 годин щотижнево. Це уможливило юнацтву отримати професійну освіту, підвищити рівень господарської культури.

Іншою ефективною за тих умов формою сільськогосподарської освіти були короткотривалі курси (3-6 місяців) для отримання певної кваліфікації чи бодай тих знань, які б допомагали слухачам грамотно і раціонально вести домашнє господарство. На теренах Гуцульщини діяли столярські курси в Косові та двомісячний господарсько-кооперативний курс у Нижньому Березові, що налічував 42 слухачів [1, с.134]. Килимарсько-столярські курси в Косові, які організувала спілка «Гуцульське мистецтво», успішно працювали завдяки подвижницькій праці управителів Михайла Куриленка (килимарський відділ) та Миколи Гулейчука (столярський відділ). За 1930-х років вони перетворилися на справжню школу високопродуктивної праці й фахових знань юнаків і дівчат краю. Належною була і їхня матеріально-технічна база: майстерні (т.зв. верстати) були обладнані новітнім устаткуванням. Добре налагодженим був і збут випущеної продукції, яка мала замовників зі всієї Галичини [1, с.135]. Розвиток такої форми фахового навчання молоді активно сприяв відродженню та розквіту народних промислів і ремесел,

збереженню давніх народних традицій. За досліджуваного періоду на Гуцульщині діяло 6 ремісничих шкіл, гуртки ткачів, килимарів і різьбярів, ремісничі цехи, кооперативи, зокрема й найбільший – косівська «Гуцульщина», курси, де вивчали будівельну справу, фарбування і полірування деревини, пошиття рукавиць, чоловічого і жіночого одягу та мундирів, забою великої рогатої худоби, виробництва м'ясних виробів тощо.

Організації навчання завжди передувала потужна агітаційно-просвітницька робота з-поміж населення, добродійні акції українських громадських товариств, збір пожертв на «Рідну школу».

Ідея сільськогосподарського виховання була актуалізована на Першому педагогічному конгресі у Львові 1935 року, де було винесено низку резолюцій щодо запровадження в усіх українських школах і виховних установах «як одного з основних програмових елементів» «господарське наставлення», освіти вчительства «заокруглювати також знанням економічних і господарських наук» [1, с.113].

Відтак конгрес підтвердив важливість стратегічного завдання української освіти – розбудову «хліборобського шкільництва» як «необхідну умову піднесення культурного й господарського рівня нашого села, як основи нації – селянства». Із цією метою при товаристві «Рідна школа» було ухвалено створити «комісію для фахового шкільництва» та «покликати окремих референтів». З метою активізації діяльності фахових шкіл ухвалили «ужити тих земельних фундацій, що досі є в руках українських народніх установ та які ще належно не використані». Важливим кроком на шляху до «піднесення» фахового шкільництва стало рішення про те, що частину загальноосвітніх гімназій «переміняти на фахові середні сільськогосподарські школи», частину добродійних коштів українського селянства виділяти на розбудову «українського хліборобського шкільництва» [7, с.50].

За ініціативи секції сільськогосподарського шкільництва при Централі «Сільського господаря» було створено стипендійний фонд імені о. митрата Тита Войнаровського для матеріальної допомоги юнакам і дівчатам, які «бажали студіювати в сільськогосподарських школах». За короткий час збірка на цей фонд становила понад 10000 зл. [7, с.51]. Рішення конгресу знайшли продовження у книзі Євгена Храпливого «Потреба розбудови нашого хліборобського шкільництва», що сприяло їх поширенню серед громадськості.

Слід наголосити, що розвиток традиційних видів промислу спричинив перетворення заснованих українськими громадськими організаціями підприємств на самостійні установи. Як показують звіти діяльності «Сільського господаря», 25 видами домашнього промислу професійно займалися 11,6 тис. українських виробників [7, с. 62-64]. Так, створені навесні 1928 р. у Львові спільно з українськими викладачами Технологічного інституту два «білошкірсько-кожухарських» курси уможливили організацію відомої «Спілки кожухарів Гуцульщини», очільником якої був П. Карп'як [1, с.132]. При осередках товариства також діяли секції бондарів, шевців та інших ремісничих спеціальностей. Другим напрямом діяльності філії став «Хліборобський вишкіл молоді» (ХВМ), створений «Сільським господарем». Відсутність державних сільськогосподарських шкіл, за думкою очільників товариства, повинна була компенсувати масштабна комплексна робота з виховання молоді генерції господарів. Так, наслідуючи європейські зразки, «Сільський господар» розгорнув масову економічну освіту та фахову підготовку шляхом створення мережі ХВМ. За 1933-1938 років кількість членів («змагунів») у них зросла з 5,3 до 13 тис. осіб, щороку відбувалося по 28-42 курси для вишколу інструкторів-«агрномів». За чотирирічну програму «ступеней вправності» за їхнього керівництва відбувалося оволодіння знаннями і навичками з різних галузей господарювання, а також формування з українських юнаків і дівчат активних громадських діячів [7, с. 59]. Успішно працювали гуртки ХВМ у Старому Косові, Кутах, Рожневі, Кобаках, Химчині. Особливістю діяльності ХВМ на Гуцульщині стало те, що, на відміну від більшості галицьких та волинських гуртків, навчання, праця та вишкіл «учнів-змагунів» були спрямовані не на вирощування сільськогосподарських, а «садівничо-городничих культур».

Однією із форм господарської стали були курси. Залежно від мети, завдань, умов тощо їх зазвичай улаштовували на різний термін від кількох днів до кількох тижнів. У серпні 1938 р. Центросоюз у Львові організував для кооперативних працівників п'ятитижневий курс у Ворохті, де були представники майже від кожного повітового кооперативного осередку. Зазвичай це були очільники місцевих кооперативних осередків, а також діячі товариства «Сільський господар», які працювали в Галичині. Окрім навчання, присутні ділилися досвідом роботи на ниві розвитку кооперації та розбудови сільського господарства на місцях. Фахові заняття проводили до обіду, а після них влаштовували «прогульки» (екскурсії) довколишніми місцевостями (печери Довбуша, Говерла, ін.) [12, с. 405]. Провідну роль у розвитку сільськогосподарського просвітництва з-поміж українок відіграли жіночі громадські товариства, які, окрім підвищення рівня господарської культури жіноцтва, мали на меті піднесення суспільної активності українок. Прикметною особливістю праці жіночих товариств став синтез просвітницького, господарсько-економічного, культурно-освітнього, благодійницького векторів діяльності. На терени Гуцульщини поширила свою працю створена на початку 1902 р. місцевим «Жіночим кружком» «Домашня жіноча спілка гуцульського промислу» в Коломиї, яка займалася збутом товарів домашнього виробництва, утримувала «школу» і «дівочу» бурсу [11, с. 64-65]. Союз українок співпрацював із «Сільським господарем» та кооперативними установами в напрямі «піднесення загальної господарської культури жіноцтва», на це спрямовувала ще ухвалена на з'їзді жіночого товариства 1918 р. відповідна резолюція. Працю активізували на початку 1930-х років шляхом просвітництва, коли наслідком гасел «Скріпимо кооперацію масовим членством», «Свій до свого по своє!», де членство в українських інституціях вважалося «національним обов'язком», та інших заходів кількість українок у кооперативному русі зросла до 55 тис., що становило 12,9% від загального числа його членів [5, с. 1122]. Отже, можемо говорити, про те, що «господарсько-кооперативна ідея» знайшла благодатний ґрунт з-поміж жіноцтва та мала реальні наслідки, зокрема і на теренах гірського регіону Карпат. Як свідчать архівні матеріали, господарська секція при Головній управі Союзу українок лише упродовж 1936-1937 років улаштувала 271 курс для 3,6 тис. учасниць, найпопулярнішими з яких були куховарські (45%), «трикотарські» (30%), крою та шиття (14%) та ін.

[10, арк. 49], які діяли й на Гуцульщині. Утім, спроби налагодити масштабну сільськогосподарську діяльність не ввінчалася успіхом. З-поміж 8 жіночих кооперативів, створених за 1920-1930-х років Союзом українок (усього в Галичині діяло 20) [6], найвідомішим було "Українське народне мистецтво" (1922 р.), метою якого стало "плекати домашній помисел". Про масштаби та успіхи праці свідчить те, що кооператив мав 17 філій на Гуцульщині та Покутті, виробляв високоякісну продукцію, однак через неконкурентоспроможність з польськими товарами влада завдавала постійних перешкод у їхній діяльності [6].

Кооперативну ідею втілював у життя і «Пласт», осередки якого були на Гуцульщині. Джерела стверджують, що кожний третій курінь вів власне "підприємство" [13, с. 145-148]. Зокрема, косівський осередок мав ткацько-климарську "робітню" та власну пасіку, пластуни опанували також шовківництво та ін. ділянки господарства

На відміну від попереднього періоду, за доби німецької окупації краю українські фахівці, які працювали в ділянці сільськогосподарської освіти, мали і фінансову підтримку з боку нової адміністрації, зокрема, від Хліборобської палати. Справжнім осередком сільськогосподарської освіти на Гуцульщині стало Жаб'є, де діяла рільнича школа, а також курси годівлі овець, де готували «поступових годівельників» [4, с. 173].

На окрему вагу заслуговує діяльність сільськогосподарської школи в Старім Косові, організованої 1942 р. Цей навчальний заклад, з огляду на успіхи двох років існування, мав стати справжньою кузницею виховання «добрих господарів». У ньому здобували освіту юнаки та дівчата (заняття відбувалися окремо) віком від 14 до 24 років з довколишніх сіл – Вербівця, Черганівки, Химчина. Очілником школи став інженер-агроном Данило Сердюк, до праці в ній були залучені дві вчительки. Звісно, що за браком достатньої кількості фахівців на цих людей покладалися великі обов'язки та надмірне навантаження.

Навчання проводили один раз на тиждень. До програми курсу були включені майже всі предмети «з ділянок польового і годівельного господарства», дівчат навчали хатнього господарства та городництва. Освітній курс включав теоретичне (відбулося в зимовий період за програмою відділів – хлоп'ячого та дівчачого) та практичне навчання, яке відбувалося влітку безпосередньо на полі, в городі, в саду під час сіяння, прополювання городніх культур, саджання, щеплення та догляду за деревами, збирання врожаю, догляду та вирощування домашніх тварин і птиці тощо. Особливістю діяльності школи у Старому Косові було те, що тут акцент робили на садівництві, виходячи із місцевих умов [2, с. 40].

Про рівень навчання та масштаби розвитку цього освітнього закладу свідчить передовсім той факт, що сільськогосподарську освіту здобувало 200 юнаків та 250 дівчат. Окрім цього, була необхідна матеріальна база: окремі будинки для навчання хлопців і дівчат, 3 га орної землі, близько 7 га садів, шкілка, де вирощували саджанці плодкових дерев, а також «живий інвентар» - кінь, корова, кури, кролі. Невдовзі, щоб полегшити умови здобуття освіти горянам, Старокосівська сільськогосподарська школа відкрила свою філію в Химчині (за 12 км від неї), де було обладнано два приміщення для теоретичного навчання, створені умови для практичних занять. Розв'язали і проблему із педагогічними кадрами: щотижня вчителі зі Старого Косова виїжджали до філії «на виклади». За нетривалий час свого існування Старокосівська школа та її філія у Химчині випустила близько 560 хлопців і дівчат. Головним джерелом фінансування стали кошти місцевої волості, щорічно вона отримувала 10000 зл від Союзу волостей у Коломиї [2, с. 41].

Висновки. Отже, за умов відсутності державних українських професійних шкіл наприкінці XIX – на початку XX ст. громадські товариства створили систему приватної сільськогосподарської освіти, метою якої стало підвищення господарської культури юнаків і дівчат. Важливе місце в ній посідали фахово-доповнюючі школи Українського педагогічного товариства, сільськогосподарські школи та різноманітні коротко- та довготривалі курси, що уможливлювали юнацтву Гуцульщини за досить обмежених проміжків часу оволодіти конкретною спеціальністю, іноді навіть і безкоштовно, поглибити свою професійно-теоретичну підготовку й отримати необхідні практичні вміння в ділянці сільського господарства.

1. Білавич Г. Товариство «Рідна школа» 1881-1939 / Галина Білавич, Борис Савчук. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 1999. – 203 с.
2. Боровський М. Сільсько-господарське шкільництво на західноукраїнських землях. – Вінніпег, 1964. – 44 с.
3. Гнатюк М. Спомин з агрономічної праці в т-ві «Сільський господар» / Мирослав Гнатюк // Крайове господарське товариство «Сільський господар» у Львові 1899-1944. – Нью-Йорк, 1970. – С.503-510.
4. Доберчак М. Вівчарство в Галичині на тлі праці т-ва «Сільський господар» у Львові / Микола Доберчак // Крайове господарське товариство «Сільський господар» у Львові 1899-1944. – Нью-Йорк, 1970. – С.168-173.
5. Енциклопедія українознавства. Загальна частина. Перевидання в Україні. – Т.1-3. – К., 1994, 1995. – 1230 с.
6. Жіноча доля. - 1928. - Ч. 1-2. - С. 2-4; 1934.-Ч.15. - С. 10-11.
7. Звіт Сільськогосподарського Краєвого Товариства «Сільський господар» з діяльності за 1938 рік. – Львів: Сільський господар, 1939. – 82 с.
8. Звіт Товариства «Просвіта» з діяльності за час від 1 січня 1908 до 31 грудня 1909. – Львів: Просвіта, 1908.- 136 с.
9. Звіт Товариства «Просвіта» з діяльності за час від 1 січня 1910 до 31 грудня 1912. – Львів: Просвіта, 1908.- 162 с
10. Матеріали про роботу загального з'їзду 9-10 жовтня 1937 р. // ЦДІА, ф.319, оп.1, спр.95, 239 арк.
11. Наша доля. – Книжка 1. – Стрий, 1893. – 104 с.
12. Радиш С. Праця інструкторки в секціях господинь т-ва «С.Г.» на Любачівщині і Станиславівщині / Стефанія Радиш // Сільськогосподарське С.403-407.
13. Савчук Б. Український Пласт. 1911-1939 / Борис Савчук. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 1996. – 264 с.
14. Сільський господар. - 1930. - Ч.15-16. - С. 419.
15. Стойко С.М. Роль природно-заповідного фонду Карпат у збереженні етнокультурної спадщини гуцулів, бойків і лемків / С.М.Стойко, Д.І.Крук // Зелені Карпати. – 2004. – № 1-2. – С. 27-39.